

Јелена М. Стевановић
Институт за педагошка истраживања
Београд

Јадранка Ж. Милошевић
Завод за унапређивање образовања и васпитања
Београд

Емилија Н. Лазаревић
Институт за педагошка истраживања
Београд

УДК 811.163.41'354
DOI 10.46793/Uzdanica21.2.049S

Прегледни рад
Примљен: 1. март 2024.
Прихваћен: 21. јун 2024.

СПОЈЕНО И ОДВОЈЕНО ПИСАЊЕ РЕЧИ У ПРАВОПИСУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА: ДИЈАХРОНИЈСКИ ПРИСТУП¹

Апстракт: Основни циљ рада јесте да установимо које се разлике односе на једну од најсложенијих области српског правописа – поглавље о спојеном и одвојеном писању речи, имајући у виду дијахронијску перспективу, односно циљ нам је да сагледамо којих су се све формалних и значењских критеријума аутори/редактори правописа придржавали у вези са писањем сложеница, полусложеница и синтагми. Корпус чине *Српски правопис* (1914), *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1923), *Правописно уједињено за све основне, средње и стручне школе Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца* (1929), *Ново правописно уједињено српског књижевног језика* (1942), *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1960), *Правопис српског језика* (1993) и *Правопис српског језика* (2014). Избор корпуса заснован је на чињеници да се током једног века (1914–2014) приређивачи правописа нису увек доследно придржавали традиционалне српске кодификације о спојеном и одвојеном писању речи, али и да су неминовне промене у језику налагале да се примењују нова ортографска правила у овој области. У којој мери су те разлике видљиве и у вези са којим сегментима спојеног и одвојеног писања речи је највише било измена покушаћемо да укажемо у овом раду.

Кључне речи: правопис, српски језик, спојено и одвојено писање речи, правописни приручници, дијахронија.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

С обзиром на то да се код Срба увођење правилног писања доводи у везу са Вуковим радом на језику и правопису, можемо констатовати да се описмењавање и увођење правописних правила везује за другу половину 19.

¹ Реализацију овог истраживања финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03/ 200018).

века. Заправо, током 19. века и на самом почетку 20. века Срби су имали свој правопис, постављен према Вуковим правописним начелима, да би од 1923. године и српски правопис постао део државног, језичког и културног заједништва Краљевине Југославије. У четири истојезичне републике употребљавана су два правописа: у Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини коришћен је Белићев правопис, а у Хрватској Броз–Боранићев, а касније само Боранићев правопис који је такође написан према Вуковим принципима, како то потврђује и Брозовић осамдесетих година 20. века истичући да „Брозов правопис уноси у хрватску језичку праксу фонолошка правописна начела, отприлике она иста која је у Срба инаугурисао Караџић још године 1818.” (Брозовић 1985: 10).²

Поставивши темеље модерног правописа српскога језика, Александар Белић је „одлучно 1923. г. стао на Вуково становиште и истакао захтев за приближавање српског правописа том становишту”, предложивши за „општу употребу онај начин писања који је најправилнији према духу нашег правописа и најисправнији према природи нашег језика” (Симић 2013: 30). Белић има четири издања свог правописа: из 1923, 1934, односно из 1950. године. Значај Белићевог правописа из 1923. године, између осталог, јесте у томе што је важио као званични правопис у Србији све до 1960. године, премда је и у овај правопис унето неколико мањих измена, односно учињено је неколико уступака Хрватима због чега је штампано *Правописно уједињено* 1929. године.³ До последње деценије 20. века трајала је правописна и језичка заједница Срба и Хрвата, мада су Хрвати већ крајем шездесетих и раних седамдесетих година јасно исказали тежњу ка језичком осамостаљењу. Дакле, 1993. године у називу правописа синтагма *српскохрватски језик* замењена је синтагмом *српски језик*.

Овај врло сажети преглед, рекли бисмо, кључних тачака развоја српског правописа од Вуковог *Српског рјечника* до актуелног *Правописа српског језика* потврђује да је српска правописна норма трпела бројне измене (али не и велике правописне преокрете) и да је повремено била изложена компромисима, зарад очувања српскохрватског језичког јединства – који су је у нечему и удаљавали од Вукове филолошке парадигме. „Готово сваки период у развоју српске ортографије доносио је нове правописне приручнике и нека нова правописна решења” (Стевановић 2015: 370).

² „Не треба заборавити на то да је у Даничићево и Вуково време термин *јправопис* имао шире значење неголи данас: укључивао је у себе и графију, азбуку, начин означавања појединих гласова. Данас, као што се зна, у правописне или ортографске особине, строго узев, не спадају слова, знаци којима се обележавају гласови” (Младеновић 1974: 3).

³ Тако је Белић, држећи се доброно насилно изведеног „штокавско-чакавског јединства”, подредио „лингвистичке чињенице и прилагодио критеријуме политичким циљевима Владе Краљевине Србије. И управо је тај метод изневјеравања научних чињеница и критеријума обиљежио српску филологију у цијелом двадесетом вијеку” (Ковачевић 2018: 136–137).

Констатација А. Белића да је „наш правопис прост и природан; али и он има једну тешкоћу: он тражи од оних који се њиме служе да мисле примењујући га” (Белић 1923: 3) можда се најпре односи на спојено и одвојено писање речи, будући да је ово једна од најсложенијих ортографских области нашега језика. Да је проблематика која се тиче поменутих правописних области сложена и да захтева критичко сагледавање односа „између прописане правописне норме српског језика и њене примене у нашој свакодневној пракси” (Прћић 2007: 693), потврђује и чињеница да је у оквиру ове ортографске области, на пример, у *Правопису српскога језика* (2014) изнето седам формалних и значењских критеријума којих су се редактори придржавали, односно дато је објашњење проблема везаних за писање сложеница, полу-сложеница и синтагми:

„Поступак дефинисања правила издвајања речи врло је сложен: прво, зато што све речи немају у истој мери самостално значење; друго, зато што све речи нису једнако актуелне и познате савременом читаоцу (разлози су генерацијски, степен знања страних језика, у наше време посебно енглеског, припадност одређеној струци и сл.); треће, зато што све речи немају самосталан акценат и не групишу се у изговорне целине увек на исти начин [...]; четврто, зато што се при нормирању имају у виду комплексна правила творбе, историјска и савремена [...]; пето, зато што се нормирањем избегававања нарушавање створених навика у начину писања, поготову ако би то водило привидном стварању нових речи; шесто, зато што су из страних речи не-критички преузимани мање-више непромењени склопови речи [...]; седмо, писци текстова желе да им правописна норма остави простор да самостално процењују напред изнесене моменте, док већина оних који уче, предају или професионално примењују норму (наставници и лектори на пример) траже изричитост – једно решење или бар свођење дублета на најмању меру итд.” (*Правопис српскога језика* 2014: 74).

Дакле, проблематика се заснива, како аутори *Правописа* (2014) кажу, на „дефинисању правила издвајања речи”, односно основна питања „везана су за одређивање шта јесте, а шта није једна лексема” (Чутура 2013: 74). Поступци који су примењени и дати критеријуми упућују на то колико је нормирање спојеног и одвојеног писања речи сложено и осетљиво питање, као и то у којој мери псеудонорма утиче на имплементирање датих правописних конвенција у овој ортографској области.⁴ С једне стране, морају се узети у обзир „формални критеријуми (морфо-фонолошки, творбени, историјски), а са друге семантички” (Брборић 2012: 488). Поред тога, истакли бисмо да

⁴ Псеудонорма, објашњава Прћић, представља „део паралелне обичајне норме везан за област писања и обухвата спонтано развијање навика које одступају од прописане правописне норме и које су услед вишеструког понављања прерасле у скуп устаљених образаца” (Прћић 2005: 36).

поједини аутори сматрају да „правопису нису примјерени расправљачки ескурси” (Ковачевић 2011: 96).

Комплексност изнесеног проблема може на индиректан начин утицати и на наставу правописа, посебно у средњој школи, будући да је ово подручје, као и целокупна настава српског језика на овом нивоу образовања занемарена. Основни циљ наставе правописа јесте стицање ортографских навика до којих се долази усвајањем и применом у пракси система правописних правила и систематским организовањем одговарајућих правописних вежби (Дешић 1997: 119). Наиме, неопходно је ученике упознати и са основним принципима правописне норме и са главним правилима (Дешић 1998: 31), али је потребно да се ученицима укаже на еластичну стабилност којом се ортографска норма српског језика одликује.⁵ С тим у вези, Прћић наглашава да „је подизање свести о добром језику, о учењу српског језика, о његовој правописној норми (али и о свим другим аспектима његове ваљане употребе) могуће извршити једино кроз школски систем, нарочито у средњој школи и на факултету, уз неопходну – осмишљену и трајну – подршку штампаних и електронских медија, нарочито државне телевизије као јавног сервиса” (Прћић 2007: 694).

Поједини аутори сматрају да је материју о употреби сложеница, полусложеница и синтагми правопис нормирао према врстама речи, јер поједине граматичке категорије изискују специфичне одредбе о њиховом састављеном/растављеном писању. Ово је изузетно разноврсна материја за коју се у правопису главна проблематика односи на два случаја: а) „стварање именичких (а уз њих иду и изведени придеви) полусложеница и сложеница новијег типа, другачијег од наслеђених модела” и „настајање прилога из израза који почињу предлогом” (Ивић и др. 2004: 99).

Недоследности у нормирању прескриптивних решења у српском језику нису се манифестовале само у области спојеног и одвојеног писања речи. Наиме, ова тематика је разматрана и у вези са различитим терминолошким одређењима (Шипка 2000; Ковачевић 2011), у вези са ортографском облашћу Интерпункција, као и у вези са употребом великог слова и скраћеница (Брборић 2005, 2009; Ковачевић 2011; Кликовац 2011).

Имајући у виду изнесене констатације, предмет рада представља обрада спојеног и одвојеног писања речи у појединим правописним приручницима објављеним у 20. веку, као и у актуелном *Правопису српскога језика*. Основни циљ рада јесте да установимо које се разлике односе на једну од најсложенијих области српског правописа – поглавље о спојеном и одвојеном писању речи, имајући у виду дијахронијску перспективу, односно циљ

⁵Термин *еластична стабилност* објашњава скуп појава којима је књижевни језик непрекидно изложен, а које га чине јединственим у обављању функција, а нејединственим у облицима и развојним смеровима (Симић 1991: 32).

нам је да сагледамо којих су се све формалних и значењских критеријума аутори/редактори правописа придржавали у вези са писањем сложеница, полусложеница и синтагми. Корпус чине *Српски правопис* (1914), *Правопис српскохрватској књижевној језика* (1923), *Правописно уједињство за све основне, средње и сѝручне школе Краљевине Срба, Хрваѝа и Словенаца* (1929), *Ново правописно уједињство српској књижевној језика* (1942), *Правопис српскохрватској књижевној језика* (1960), *Правопис српској језика* (1993) и *Правопис српској језика* (2014). Избор корпуса заснован је на чињеници да се дуже од једног века (1914–2024) приређивачи правописа нису увек доследно придржавали традиционалне српске стандардизације о спојеном и одвојеном писању речи, али и да су неминовне промене у језику налагале да се примењују нова ортографска правила у овој области. У којој мери су те разлике видљиве и у вези са којим сегментима спојеног и одвојеног писања речи је највише било измена покушаћемо да укажемо у овом раду.

СТРУКТУРНЕ РАЗЛИКЕ

Поредећи распоред језичке грађе у анализираним ортографским приручницима,⁶ уочавамо структурне разлике у називу поглавља које обрађујемо. У *Српском правопису за средње школе* (1914) састављено и растављено писање речи испитује се у оквиру поглавља „Сложене речи” и „Непотпуно сложене речи”. Такође, Боранић се овом тематском јединицом бави у оквиру сложеница (1947). У Белићевим правописним приручницима објављеним током прве половине 20. века (Белић 1923, 1934, 1950) примат се даје одвојеном писању, те насловна синтаagma гласи „Одвојено и спојено писање речи”. У *Правопису српскохрватској језика* (1960) и *Правопису српској језика* (2014) поглавље је насловљено „Састављено и одвојено писање речи”.

Терминолошка неуједначеност, када је у питању правописна област коју истражујемо, обухвата следеће морфолошке категорије: *именице, ѝридеве и глаголе с ѝредлоом као ѝрефиксом* (Петровић 1914: 28). Такође, сложеницом сматра и реч код које је неки од делова „изгубио своје самостално значење, те даље долази у застарелом, окрњеном или непромењивом облику” (Петровић 1914: 29), па у ову категорију убраја: *бројеве, бројне ѝрилоје и ѝрилоје*. Најизраженије класификационо варирање уочава се у Белићевим правописима. У *Правопису српскохрватској књижевној језика* (Белић 1923) одвојено и састављено писање речи разматра према врстама речи, те наводи

⁶ Српски правопис за средње школе структуриран је у шест тематских целина: I Српска слова, II Фонетичка правила, III Етимолошка правила, IV Како пишемо речи, V Стране речи, VI Интерпункција.

следеће врсте: *ћредлози, свезе, речце, имена*,⁷ *енклиџичке речи, сложеннички изрази*. Белићев *Правопис српскохрватској књижевној језика* (1934) испитује следеће врсте: *ћредлози, ћрилози и ћредлози, свезице, речце, имена*,⁸ *заменице, бројеви, енклиџичке речи, сложеннички изрази*. Најпотпунију и најодређенију класификацију у области одвојеног и састављеног писања речи Белић наводи у *Правопису српскохрватској књижевној језика* (1950) помињући следеће термилошке одреднице: *сложеннички ћредлози, сложеннички ћрилози, свезице, сложенничка имена, сложенничке заменице, сложеннички бројеви, сложеннички глаголи, енклиџичке речи, сложеннички изрази*.

Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika (1947) сложеннице разврстава према морфолошким категоријама, класификујући их на следећи начин: *именице, придеви, заменице, бројеви, глаголи, везници, прилози*. Састављено и растављено писање речи у *Правопису српскохрватској језика* (1960) детаљно се тумачи преко врста речи: *именице, придеви, заменице, бројеви, глаголи, прилози и речце, ћредлози, везници и речце*. У *Правопису Мајице српске* (2014), као и у његовом претходном издању, класификација сложенница врши се према наведеним критеријумима, па се као посебне врсте наводе: *именице, придеви, заменице, бројеви и изведенице од њих, глаголи, прилози, ћредлози; везници, речце и узвици; ћредлошки сјојеви*. Имајући у виду термилошка решења која су дата у овом правопису, скренули бисмо пажњу на Ковачевићеву констатацију да постоји термилошка „збрка која је направљена у (пот)поглављу Предлошки спојеви (т. 136–141) *Правописа српској језика*” (Ковачевић 2011: 95).⁹

Такође, различити су и критеријуми на основу којих се речи пишу одвојено или спојено. *Српски ћравопис за средње школе* прописује правило: „Све самосталне речи морају се једна од друге одвојено писати”¹⁰ (Петровић 1914: 26). У Белићевим правописима (1923–1950) важе следећа правила: „када две или више речи у сталној вези добију сасвим друго значење него што га имају као засебне речи, онда се оне пишу заједно”, односно „када се делови сложене речи или не употребљавају самостално или би морали друкчије гласити када би сваки део имао самосталну употребу, онда се ти делови не могу растављено писати” (Белић 1923: 7, 1934: 18, 1950: 25). У

⁷ Под термином *имена* испитују се сложеннице и полусложеннице и то састављене од именица, придева, заменица и бројева.

⁸ Под термином *имена* испитују се именице и придеви.

⁹ Ковачевић утврђује да су у *Правопису Мајице српске* (2010) редактори тежили да дају што више безизузетних правила, али и да у *Правопису* има противуречности. Најпре противуречности између правописних решења у тексту *Правописа* и у његовом речнику (Ковачевић 2011: 92–93).

¹⁰ Ово правило се односи и на једносложне ненаглашене речи које се са наглашеним речима изговарају као једна реч, али се морају одвојено писати: енклитички облици заменица, краћи облици помоћних глагола, речце, предлози (*Српски ћравопис за средње школе* 1914: 26).

Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika наводе се правила када се две или више речи, које чине сложеницу, пишу заједно: „ако се која од њих самостално не говори; ако се која од њих не говори у оном облику који има у сложенци; ако која од њих измјени своје право значење” (Боранић 1947: 43). У *Правопису српскохрватског језика* подразумева се да се сложенице¹¹ пишу „као једна реч” (Стевановић, Јонке 1960: 54). У *Правопису српског језика* (2014) потпуније се разрађује критеријум спојеног или одвојеног писања речи, а подразумева следеће: да све речи немају самостално значење, да нису све подједнако актуелне, да немају све речи самостални акценат. Поред тога, односи се и на преузимања речи из страних језика која често одударају од правила нашег језика (Пешикан и др. 2014: 74). Такође, један од принципа правописа подразумева и то да се сви „значањски и формални” критеријуми морају разматрати комплементарно, те се стога детаљна разрада теме даје према врстама речи.

СЛОЖЕНИЦЕ

Спојено и одвојено писање речи испитујемо у сложеницама, односно у именским речима¹² које су разврстане према морфолошким категоријама на: *именице*, *придеве*, *заменице* и *бројеве*. Стога ћемо анализу представити на основу датог морфолошког критеријума.

ИМЕНИЦЕ

Правописом из 1914. године успостављен је основни критеријум за писање сложених речи, при чему се појашњава да тој категорији припадају све оне речи чији се „делови речи морају писати заједно” (Петровић 1914: 28). У сложене именице убрајају се: *Београд*, *граживашка*, *истичијура*, *иу-сјосвај*, *грајокуј*¹³ (Петровић 1914: 28).

Разрађујући критеријум по коме се именице пишу одвојено или спојено, Белић је уочио да речи сложене од двеју простих речи добијају „норочито значење” (1923, 1934, 1950). Такве речи пишу се заједно: *истичијура*, *оченаш*, *јоноћ*, *бубаиваба* (Белић 1923: 97, 1934: 25, 1950: 31).

¹¹ Сложеницама се сматрају скупови речи које постају на три начина: када те речи добију ново значење, друкчије од претходног; када се саставни део сложенице не употребљава самостално; када се акценти појединих речи „сведу на један акценат целог израза” (*Правопис* 1960: 54).

¹² Под именским речима подразумевају се: именице, придеви, заменице и неки бројеви.

¹³ Више у одељку о старим и новим речима.

Такође се у *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* састављено пишу сложене: *danguba, svrzimantija, starokatolik* (Боранић 1947: 43), с тим што се посебно класификују сложене „по орџим pravilima” као што је *Šarengrad*, а посебно речи сложене „s prijedlogom ili riječsom ne”, као што су *pračovjek* и *nevjera* (1947: 44).

Pravoiis српскохрвајској језика прецизније одређује када се именице пишу заједно: ако су саставни делови сложене „изменили своје значење и добили један акценат” (Стевановић, Јонке 1960: 55). На тај начин спојено се пишу именице: *брајучед, белобрк, њазикуха* (Стевановић, Јонке 1960: 56).

Pravoiis српској језика (2014) задржава исти критеријум у писању сложених именица, с тим што новонастале речи одликује: несамосталност једне или обеју саставница – *њољопривреда, кривоклејство*; обједињеност акцента – *чуваркућа*; ново значење – *дануба, Београд, куйојродаја* (Пешикан и др. 2014: 75).

Сложене речи су и оне речи које се „морају писати као једна реч с предлогом или префиксом”, као што су *дочек, њојиис, бездушник, договор* (Петровић 1914: 28). У ову групу спадају и речи са старим предлозима:¹⁴ *њаројак, њавечера; њрабаба, њраојаци; раскриће, размирица; сумрак, сукрвица; обзнана* (Петровић 1914: 28). Све речи сложене „с привативним не” пишу се спојено: *немар, нељуди* (Петровић 1914: 28). У Белићевим правописима речца *не* „губи значење самосталног одрицања” речи уз коју стоји: *нечовек, нејријател* (1923: 107, 1934: 22, 1950: 29). Исто правило се примењује и у *Pravopisu српскохрвајској језика*: *нечовек, небрај, невера* (Стевановић, Јонке 1960: 56), као и у актуелном правопису: *небрај, небрија* (Пешикан и др. 2014: 385).

На основу изнесених констатација можемо рећи да сложене именице добијају нова значења и да се у свим наведеним правописима инсистира на обједињеном акценту приликом дефинисања правила за њихово изговарање. С тим у вези, Симић утврђује да је „правопис српскога језика фонетско-фонолошки” и да „његову основу чини правоговор” (Симић 1994: 97).

ПРИДЕВИ

Придеви изведени „из именица с атрибутом” пишу се заједно: *црногорски, сјаросрбијански, јужнословенски, дољњојузлански* (Петровић 1914: 29). Када придеви имају заједнички наставак и „представљају један појам”, пишу се спојено: *јужнословенски, новосајски*¹⁵, *српскохрвајски* (Белић

¹⁴ У старе предлоге Стевановић убраја: *на, пра, об, су, про, раз и пре* (Стевановић 1981).

¹⁵ Придев *новосајски* употребљен је у правопису из 1923, а у правопису из 1934. јавља се његов фонетски лик: *новосадски*, што указује на практичну примену гласовних промена у оквиру правилног писања.

1923, 1934, 1950). Спроводећи правило о спојеном писању сложених придева, Боранић наводи примере у трима поткатегоријама: „по срџим правилима – *mnogopoštovani, sveslavenski*; слоџени с приједлогом – *nagluh, prosjed*; слоџени с ријечом *ne* – *nesretan, nevješt*” (Боранић 1947: 45).

Према *Правопису срџскохрвајског језика* (1960), придеви се пишу заједно када први део¹⁶ одређује други: *себезнао, самоћвор; мноћоћошћовани, високоцењени; војноћеоћрафски, ћредћоћећчани; нездрав; уљаноћлав*. За разлику од правописа прве половине XIX века, новији приручник прописује правила писања страних префикса и придева: *асећћичан, ћрофашћићички*, као и писање сложених придева странаго порекла: *социјалдемокраћиски, националсоцијалићићички* (Стевановић, Јонке 1960: 57). Такође, слични критеријуми наводе се и у *Правопису срџског језика* (2014), те се придеви пишу спојено: *рићокос, боћоућодан; високообразовни, народноослободилаћки; мећудржавни; нездрав, нељудски; исћочнохерцећовачки*. Мећутим, када се придев изводи наставцима *-ов/-ев* и *-ин* од вишечланих имена, пише се одвојено: *Кнез Михаилова улица, ћазда Николин, ћика Јовин* (Пешикан и др. 2014: 87). У истом правопису придевске сложенице пишу се састављено по истом критеријуму као и именице: од једне или обе несамосталне саставнице – *анћло-амерички, научноћехнички, дућебрићжан, зимзелен*; извоћењем из двочланих синтагми, значећски обједињених – *високообразовни, добродоћшао*, додавањем префикса или рече за негирање: *мећудржавни, нељудски* (Пешикан и др. 2014: 86).

Писањем назива нашег језика бавили су се Вукови следбеници још у XIX веку, говорећи „нису ли српски и хрватски један језик”, односно, тврдећи да се језик разједињује „када се овоме дају два имена”¹⁷ (Недић 1894: 81). Током XX века мењају се политичке и језичке прилике, што се одражава и на правописне измене. Интересантно је да се придев *срџскохрвајски* готово у свим правописима прошлога века пише заједно (Белић 1923: 107, 1934: 25, 1950: 31, Стевановић, Јонке 1960: 58), осим у *Правопису Мајиће срџске* (1993) који доноси измене у писању овог стручно-научног термина:¹⁸ *срџско-хрвајски/хрвајско-срџски*.

Детаљнијом анализом корпуса уочавамо, такође, да се спојено пишу и: придеви изведени од вишечланих имена – *босанскохерцећовачки, зајадно-евројски*; придевске сложенице за обележавање нијанси – *мркојсућ* (Белић

¹⁶ Први део може бити заменица, придев, предлог, негација *не* или број.

¹⁷ Недић даље наводи: „језик је тај или српски, или је хрватски; никако он не може бити српски или хрватски (а још маће хрватски или српски)” (*Предлог књижевноуметничкој заједници*, поднесен 8. априла 1894).

¹⁸ У *Правопису српскога језика*, приликом писања овог термина, узимају се у обзир нове реалности (од 90-их година минулог века наовамо), те се назив језика пише у виду полусложенице *српско-хрватски језик*.

1923, 1934, 1950); спојеве придева који чине смисаону целину – *васійийнообразовни* (Пешикан и др. 2014: 88).

Приликом дефинисања правила која се тичу писања сложених придева, примењују се готово исти критеријуми који су дати и за писање сложених именица. Придеви настали спајањем двеју саставница представљају један нови појам и имају одређено посебно значење, што се може довести у везу са Стевановићевим одређењем сложеница које се заснива на „идеји о настанку сложеница од синтагми” (2002: 22). „Тако настају егзоцентричне сложенице, које имају потпуно независно значење од семантике њихових саставница, те богате речник једног језика” (Шуњеварић 2020: 104).

ЗАМЕНИЦЕ

Према анализираној грађи, сложене заменице пишу се спојено: *īge-ко, иийако*,¹⁹ *иийоиийа, којеиийа, којекакав* (Петровић 1914: 30; Белић 1923: 108, 1934: 26, 1950: 32). У *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* заменице се пишу заједно: „по орџим правилима – *svakoji, gdjetko*; сложене s prijedlogom *po* i riječsom *i: pokoji, itko*; сложене s riječsama *ne, ni, no* – *netko, nikoji, štono*; сложене sa riječsom *god* – *tkogod, kojigod*” (Боранић 1947: 45).

Правопис српскохрватској језика и Матичин правопис потврђују да се спојено пишу: сложене заменице – *неко, неиийо, којеко, којеиийа, којеијији*; заменице сложене са *ни-* или *и-* – *нииийа, нијији, икакав*; са предлогом *īо* – *īокоји, īонеиийо*; са речцом *īог*²⁰ – *коīог, иийоīог* (Стевановић, Јонке 1960: 59; Пешикан и др. 2014: 59).

Правописна конвенција у поменутиим ортографским приручницима указује на то да структурне делове сложених заменица чине две самосталне заменице чије је значење измењено у новој твореници, као и то да се ова врта речи у свим досадашњим правописима писала или спојено или одвојено искључиво у зависности од семантичког и синтаксичког критеријума. На тај начин се у ортографску норму уводи и синтаксички план.

БРОЈЕВИ

У *Српском правопису за средње школе* бројеви *једанаестī, дванаестī* (постали од „један на десет”, „два на десет”), као и бројеви: *двайуий, иријиуий, једаред, дваред, ириред, обадва, обадве* пишу се спојено (Петровић 1914: 30).

¹⁹ Помињу се заменице које се потискују из употребе, као што су и *иитакоји* и *иитачији*.

²⁰ Уколико речца *год* није наглашена и појачава неодређено значење заменице, пише се спојено: *когод, иитогод*. У осталим случајевима, речца *год* пише се одвојено: *ко год* хоће, *иита год* му треба и сл.

Правописи из прве половине XX века дозвољавају дублете у писању бројева *обагвоје/обоје, обагва/оба*. У Боранићевом правопису дозвољен је само облик *obadva, obadvoје* (1947: 46). *Правойис српскохрватској језика* прописује спојено писање: *обагвоје* (Стевановић, Јонке 1960: 193) као и важећи правопис: *обагва, обагве, обагвоје* (Пешикан и др. 2014: 90). Вишечлани бројеви пишу се одвојено када појединачни делови одређеног броја чувају своју самосталност и по облику и по значењу: *двaдeceт и два, четири стoишине* (Петровић 1914: 29; Белић 1923: 109, 1934: 26, 1950: 33; Боранић 1947: 46; Стевановић, Јонке 1960: 61; Пешикан и др. 2014: 90).

Правописи чији је уредник Белић бележе сложенице са бројевима које су потиснуте из употребе у другој половини XX века као што су *самгруји, самојпрећи* (Белић 1923: 109, 1934: 27, 1950: 33). Сложенице *двојуб, тројуб; једаред, дваред, триред* не помињу се у правопису из 1950, што указује на то да се више не употребљавају. Међутим, у Боранићевом правопису, у класификацији „ро орсім правилима” наводи се *dvogub*, а међу сложенице са другим речима забележени су: *jedared, dvared, trired* (1947: 46).

Сложеница *једанјуби* јавља се у овом облику у већини анализираних приручника (Белић, 1934, 1947, 1950; Пешикан и др. 2014), осим у првом Белићевом правопису у коме гласи *једанјуби* (1923: 109) и Боранићевом приручнику где се наводи *jedamput и najedamput* (1947: 46). Такође, у *Pravopisu hrvatskoga jezika* наводе се сложени изрази са значењем бројева: *višerut, čestoput и mnogoput* (Боранић 1947: 46). Када се у бројним прилозима сваки део изговара као засебна реч, пишу се одвојено у свим правописима: *два јуби, три јуби* (Белић 1923: 110, 1934: 27, 1950: 34; Боранић 1947: 46; Пешикан и др. 2014: 90). У архаичне бројеве убрајају се свакако сложенички спојеви попут *трикраји* и *коликраји* који се појављују у првом Белићевом правопису (1923: 110) и у *Правойису српскохрватској језика: двакраји, трикраји, вишекраји* (Стевановић, Јонке 1960: 61).

Међу новије речи спадају и именичке и придевске изведенице од вишечланих бројева које се пишу састављено: *двaдeceт и пет стoишњина* (25-годишњина), *четирдесетосмочасовни* (48-часовни), односно, спојеви предлога и збирних бројева: *надвоје, учетиоро* (Пешикан и др. 2014: 90).

Конвенција о писању бројева потврђује запажање да ова проблематика не „зависи од првог правописног принципа – фонолошког” (Суботић и др. 2012: 123). Наиме, учача се двојачко писање сложених бројева: када број добија ново значење, пише се спојено, а уколико се „чува” самосталност појединачних саставница и по облику и по значењу, дати бројеви пишу се одвојено.

ПОЛУСЛОЖЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ

Полусложенице се у *Српском правопису за средње школе* третирају као „непотпуно сложене речи”.²¹ У номинативу једнине оне се пишу одвојено: *хајдук Вељко, Смаил аџа*, а у косим падежима са цртицом: *Смаил-аџи, хајдук-Вељка* (Петровић 1914: 33).

Дефиниција полусложеница и данас је заснована на Белићевом правилу: „када две самосталне по значењу именице дођу у тако блиску везу да у промени чине једну целину, мењајући само свој завршни саставни део, али по значењу својих делова претстављају²² још две речи, тада се оне састављају цртицом”: *Ченџић-Аџу, Краљевић-Марка, Аусџиро-Уџарска* (Белић 1923: 107, 1934: 25, 1950: 31). Боранић као полусложенице наводи именице: „којима се изриче заједништво: *Броз-Ивковић*; у којима је једна именца додаток другој: *Скендер-бег, Ивана Брлић-Маџуранић*; у којима је први део именца умјесто prideва: *паун-перо, радио-станика*; у којима се апозиција припојила: *џика-Сима, баба-Сокa*” (1947: 44). Насупрот томе, у актуелном правопису *џика Јовин* се пише одвојено (Пешикан и др. 2014: 87). *Правопис српскохрватског језика* уважава критеријум по коме се „прва реч не мења”:²³ *ауџио-џуџи, баиш-чаришија, генерал-мајор; Смаил-аџа, Милић-барјакџиар* (Стевановић, Јонке 1960: 56). *Правопис српског језика* такође поштује иста правила у писању полусложеница: *ремек-дело, сјомен-џлоча, бисер-џрана, шах-клуб, сеиш-лоџи-џа; добош-џорџа, веш-машина* (Пешикан и др. 2014: 76). Међутим, ако су се титуле *аџа* и *беџ* усталиле у таквом облику, када је реч о тачно одређеној личности, пишу се спојено: *Иванбеџ, Скендербеџ, Авгаџа, Мујаџа* (Стевановић, Јонке 1960: 56; Пешикан и др. 2014: 84).

Када се оба дела ових речи мењају по падежима, онда се пишу одвојено: *Краљевићу Марко, о Михољу дне* (Белић 1923: 107, 1934: 25, 1950: 31), односно код Боранића и у *Правопису српског језика* (2014), пишу се одвојено: *џилоџи ловац, Качиџ Миошиџ*. Изузетак представља *Правопис српскохрватског језика*, по коме се у номинативу не употребљава цртица: *Хајдук Вељко, кир Јања, Змај Јова*, а у косим падежима се употребљава: *Хајдук-Вељка, кир-Јање, Змај-Јове* (Стевановић, Јонке 1960: 56).

²¹ „Ваља делити цртицом све именице, које имају уза се именицу или prideв као индеклинабилан атрибут или апозицију” (Петровић 1914: 33).

²² Гласовна промена једначење сугласника по звучности није се остварила.

²³ Две именице пишу се са цртицом, као полусложенице, у следећим ситуацијама: када су настале од двеју именца које означавају један појам, чувају своје акценте и потоње одређују једна другу, а прва се од њих не мења (Стевановић, Јонке 1960: 56).

Највећа недоследност у новијим правописима огледа се у писању удвојених женских презимена. *Правопис српскохрватског језика* подразумева писање са цртицом: *Ивана Брлић-Мажуранић, Аница Савић-Ребац* (Стевановић, Јонке 1960: 56). Насупрот томе, најновији правопис налаже писање таквих имена одвојено:²⁴ *Аница Савић Ребац, Олиа Пејровић Којић* (Пешикан и др. 2014: 84).

Писање варваризама, првенствено турцизама, у старијим правописима наводи се као писање полусложеница: *демир-џенџер, алај-барјак* (Белић, 1923: 107, 1934: 25; Боранић 1947: 44). У новијем Белићевом правопису „први саставни део одређује други” те се исти турцизми пишу спојено: *демирџенџер, алајбарјак* (1950: 31). У Матичином правопису традиционализми добијају своје поткатегорије и пишу се са цртицом: *алај-барјак, ђул-башија; жар-џиџа, ремек-дело, клин-чорба, извор-вода*. Такође се и новије речи, стилски обојене, пишу као полусложенице: *сјомен-чесма, фикс-идеја, јез-фризура* (Пешикан и др. 2014: 76).

Полусложенице се у свим анализираним правописима третирају као „непотпуно сложене” речи, чему свакако доприноси њихов први део који је непроменљив. Управо је ово део правописа који изазива највеће недоумице код оних који се правописом српског језика служе, јер је током времена њено нормирање најчешће било подложно променама због савремених тенденција у језику. Такође, практичне језичке/ортографске промене знатно брже се дешавају него што се правописна решења с тим у вези доносе и усвајају. Поред тога, „могуће је да се дубоко укорене језичке навике најтеже мењају и да је то основни узрок спорог напредовања у усвајању норме” (Чутура и др. 2009: 339).

ПРИДЕВИ, ЗАМЕНИЦЕ И БРОЈЕВИ

Када придеви имају заједнички облик а „претстављају²⁵ два појма” (Белић 1923), пишу се са цртицом: *аусјиро-ујарски, вардарско-моравске долине, српско-џурски* рат (1923: 107, 1934: 25, 1950: 31). Матичин правопис (2014) одређује да се придеви који се налазе у „равноправном односу” пишу са цртицом: *српско-француски речник, њиродно-мајсташки* факултет (Пешикан и др. 2014: 88). Придев *српскохрватски* (када се односи на заједнички језик) пише се спојено (Белић 1950: 32; Пешикан и др. 2014). Према Белићевом тумачењу, уколико би се писало *српско-хрватски*, то би значило „српски и хрватски, а не српски или хрватски, како ми то данас разумемо,

²⁴ За удвојена женска презимена примењује се исти поступак као у писању удвојених мушких презимена – одвојено (2014: 84).

²⁵ Белићев правопис из 1923. не познаје гласовну промену *једначење њо звучности*.

дакле, *српскохрватски* или *хрватскосрпски*” (1950: 32). У Матичином правопису (Пешикан и др. 2014: 459) овај придев се не наводи међу репрезентативним примерима, већ само у Речнику, и то као *српскохрватски* (кад се односи на заједнички језик, односно језичку заједницу), односно *српско-хрватски/хрватско-српски* кад се односи на стварно стање.²⁶

Комбинације различитих боја пишу се са цртицом: *црно-жутиа* застава (Белић 1934: 25; 1950: 32; Пешикан и др. 2014: 87), *жито-љубичасти свијет* (Боранић 1947: 45). Дато правило примењивано је доследно у анализираној грађи.

Код писања полусложеница *Правопис* (2014) даје две могућности: *књижевноисторијска* литература пише се спојено, а *књижевно-историјски* списи пишу се са цртицом јер су то и књижевни и историјски списи (Пешикан и др. 2014: 88). Такође, уколико придеви подразумевају смисаону целину, пишу се спојено: *’васијинообразовни систем’*, али ако се овакав склоп односи на циљеве, онда се синтагма *’васијино-образовни циљеви’* пише са цртицом (Пешикан и др. 2014: 88). Недоследност се препознаје у томе што су се према *Правопису* из 1960. године речи таквог типа писале искључиво као полусложенице (Стевановић, Јонке 1960: 58).

У свим испитаним правописима, заменице се пишу или као сложенице или као одвојене речи – нема полусложеница. Поред тога, у правописима објављеним током прошлога века није забележено писање полусложеница у категорији бројева. У *Правопису* Матице српске (2014) међу збирним бројевима са цртицом се пишу: парни спојеви – *надвоје-најироје, удвоје-ушпроје*; комбинације бројева и именице за означавање приближности – *корак-два, седам-осам*; комбинација бројева и речи – *10–15 година*, кошта *300–400 динара* (Пешикан и др. 2014: 91).

СИНТАГМЕ

ИМЕНИЧКЕ И ПРИДЕВСКЕ СИНТАГМЕ

Синтагма *ивански цвети*, где се уместо придева наводи именица као први део целине, пише се са цртицом: *иван-цвети* (Белић, 1923: 107, 1934: 25), односно *иван-цвијети* (Боранић 1947: 44). Међутим, у правопису из 1950. сматра се да у овој синтагми први саставни део одређује други, те се *иван-цвети* пише заједно (Белић 1950: 31). У важећем правопису *иван-цвети/иван-цвијети* поново се пише са цртицом. Исто правило примењује се и у новијим речима код којих се прва саставница „осећа као замена за придев” или бли-

²⁶ Позивајући се на нове реалности с краја прошлога века, аутори важећег правописа напомињу да *српско-хрватски* треба писати као полусложеницу.

же одређује другу саставницу: *извор-вода, шах-клуб, сеј-лојџа, вишиња-боја* (Пешикан и др. 2014: 76).

Када се у синтагми квалификативна именица не мења, спој двеју речи пише се са цртицом: *џика-Sima, браца-Stevo* (Боранић 1947: 44). У актуелном правопису синтагме овога типа пишу се одвојено: *баба Јулка*, у промени – *баба Јулке* (Пешикан и др. 2014: 262).

У придевске синтагме убрајамо спој придева и прилога.²⁷ Када се у синтагми *мноћо ѿошћовани* „изгуби самосталност прилога”, онда се делови ове придевске синтагме пишу спојено: *мноћоѿошћовани*²⁸ (Белић 1923: 108, 1934: 25, 1950: 31; Боранић 1947: 44). С тим се слажу и редактори Матичиног правописа српскога језика. Међутим, прописују и да ако се прва саставница наглашава, пише се одвојено: *мноћо ѿошћовани, високо цењени* (Пешикан и др. 2014: 87).

„СТАРЕ И НОВЕ” РЕЧИ

Детаљна анализа правописних приручника води ка чињеници да је језик веома подложен променама и да се те промене уочавају не само на ортографском него и на лексичком плану, што, између осталог, указује на чвршћу повезаност и комплементарност између, у овом случају, ортографске и лексичке норме.²⁹ Једна од специфичности лексичке норме јесте флексибилност која мора бити усклађена „са тенденцијама развојних процеса” (Пешикан 1970: 80) у језику, што се односи и на правописну норму, посебно када се има у виду писање речи странага порекла.

Дијахронијска перспектива упућује на речи које су потиснуте из употребе, као и на речи које су онедавна у употреби. Речи које се више не употребљавају у српском језику означене су као *старе речи*, а оне које се одскора употребљавају – *нове речи*. Констатујемо да тзв. старе речи пре представљају податак о времену у коме су настале него што о томе могу сведочити речи које су их замениле.

Овој групи најпре припадају речи са старим предлозима:³⁰ *ѿаројак, ѿавечера; ѿрабаба, ѿрошћац; размирица; сукрвица; обзнана* (Петровић 1914: 28); сложене именице, које се више не употребљавају: *гражвиваишка, ѿусћо-*

²⁷ Поповић наводи да су то углавном квалификативне речи којима се исказују карактеристике неког појма у различитом степену (Станојчић и др. 1989).

²⁸ Спојено се пишу и они придеви који имају само један акценат: *велеуважени, новоѿошћављени*.

²⁹ Лексичка норма се уопштено дефинише „као установљење статуса јединица у лексичком систему и правила њихове употребе у писању и говору” (Ристић 2006: 41).

³⁰ У старе предлоге Стевановић убраја: *ѿа, ѿра, об, су, ѿро, раз и ѿре* (Стевановић 1981).

свај, *грајокуј* (Петровић 1914: 28); архаични бројеви: *ѿрикрај* и *коликрај* који се јављају у првом Белићевом правопису (1923: 110) и у *Правопису српскохрватској језика: двакрај, ѿрикрај, вишекрај* (Стевановић, Јонке 1960: 61); сложеница *соихлебник* забележена је у Белићевим правописима (1923, 1935, 1950), док је у *Правопису српскохрватској језика* нема, што показује да ова лексема већ тада излази из употребе.

Пратећи друштвене промене а самим тим и промене у језику, утврђено је да се појам *народноослободилачки* јавља у Белићевом речнику, неколико година после Другог светског рата (1950: 31). Старији правописи, као и *Правопис српскохрватској језика* чувају заменице: *ишјоко*, *ишјојко* и *ишјокоји* (Белић 1923: 108, 1934: 26, 1950: 32; Стевановић, Јонке 1960: 59). У Матичином правопису (Пешикан и др. 2014) ове заменице се не помињу, што указује да су потиснуте из употребе.

Упоредо са убрзаним технолошким развојем и процесом глобализације у српски језик продире све већи број речи страног порекла. Такође, новијег доба су и творенице чија је почетна саставница страног порекла, односно речи које садрже стране препозитивне компоненте.

Под новим речима подразумевамо оне речи које су ушле у употребу последњих 50 година прошлога века. Углавном су у питању саставнице страног порекла творене помоћу различитих префиксоида, нпр.: **ауто-**: *аутокефалност*; **био-**: *биодинамика*³¹; **зоо-**: *зооморфија*³², *зоофобија*; **етно-**: *етнолингвистика*³³; **макро-**: *макроекономија*; **мега-**: *метабајл*, *метахит*; **микро-**: *микроанализа*; **термо-**: *термоизолација*³⁴; **хидро-**: *хидроизолација* итд.

Двочлани спојеве код којих је прва реч непроменљива (и страног порекла) пишу се одвојено: *нобл грушѿво*, *ѿала ручак*; *инѿернетѿ адреса*, *шунд лиѿератѿура*. По истом принципу пишу се двочлани спојеве који воде порекло из турског језика: *демирли кайѿја*, *шећерли кафа* (Пешикан и др. 2014: 81). Подсетимо да се у правописима прве половине XX века наилази на недоследност у спровођењу правописних правила (Белић 1923: 107, 1934: 25; Боранић 1947: 44) јер се у њима такве речи пишу као полусложенице. Потом се правописом из 1950. прописује да се ове речи пишу спојено.³⁵

³¹ Када је први део саставнице скраћен и има одредницу *биолошки*, пише се са цртицом: *био-ѿас* (биолошки гас).

³² Ако је *зоо* скраћеница за зоолошки, онда се пише са цртицом: *зоо-врѿ* (зоолошки врѿ).

³³ Пише се, међутим, *етно-село*.

³⁴ Са цртицом се пише: *термо-чарапе*.

³⁵ Према овом приликом нису разматрана ортографска правила која се тичу предлога, указали бисмо на мишљење да, у примени норме о састављеном и растављеном писању, највише тешкоћа задају спојеве предлога с другом речју, те да у вези са овим не постоје никаква сигурнија правила (Ивић и др. 2004: 106). Честа колебања и промене потврђују да је за спојеве предлога с именицом разлика између састављеног и растављеног писања често сасвим релативна (Исто: 107).

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Дуже од пола века, односно од Белићеве терминологије и оне употребљене у *Новом уједињеном* штампаном током Другог светског рата, које су се базирале на Вуковим начелима, у правопису српског језика је коришћена терминологија заснована на Новосадском договору који је у суштини, како то примећују Ковачевић и Шћепановић, институционална верификација „Јагићеве филолошке сербокroatистичке парадигме” (Ковачевић, Шћепановић 2011: 28). Могли бисмо рећи да досадашњи начин „утврђивања (тачније, реконструкције) и верификовања правописних норми” (Шипка 2011: 113) није у потпуности омогућио стабилост и свеобухватност правописа српског језика. Заправо, често мењање система ортографских норми води ка ремећењу стечених правописних правила, уместо ка њиховој аутоматизацији, што се неповољно одражава на ширење функционалне писмености и језичке културе уопштено.

Најочљивије дистинкције у области спојеног и одвојеног писања речи тичу се терминологије, али нису ништа мање уочљиве ни разлике у класификацији и структури сложеница, полусложеница и синтагми/израза. Такође, у правописним приручницима (1914–2014) различити су и критеријуми на основу којих се речи пишу и на основу којих су се писале одвојено или спојено.

Компаративна анализа правописних приручника, који су коришћени у последњих сто година, упућује на разлике не само у приступу одређеној теми, већ и на неусклађености принципа, уопштено, у овој ортографској области. Неуједначеност примене правописних правила и различита правописна решења изражени су и у најновијим правописима, као и у правописним приручницима објављеним у првој и другој половини 20. века. Прецизније, у правописима који су били у употреби у првој половини прошлога века одређене речи су, према норми, писане као полусложенице, у правописима из друге половине 20. века као сложенице, а у српском правопису објављеном с почетка 21. века конвенција налаже да се исте речи поново пишу као полусложенице. То се посебно односи на именице у којима је једна именица додатак другој именици или је ближе одређује, потом у писању удвојених женских презимена, као и код придева који се састоје од два равноправна придева, посматрано у семантичком смислу. Дакле, можемо констатовати да се највећа недоследност у примени прескриптивних правила односи на писање полусложеница, што самим тим подразумева и неусклађеност приликом писања и сложеница, као и одвојених речи, јер један процес условљава други. Ово, између осталог, указује и на то да би култури правописне писмености требало посветити знатно више пажње и у образовном, али и у општем друштвеном контексту. Будући да је српски правопис повремено одступао од Вукових начела зарад приближавања бившем правописном заједништву, можда разилажења у нормирању „најсуптилнијег дела српског правописа” (Ковачевић 2011: 98) нису неочекивана.

ИЗВОРИ

Belić (1923): A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.

Belić (1934): A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Gece Kona.

Belić (1950): A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd: Prosveta.

Belić (1999): *Izabrana dela Aleksandra Belića, Pravopisi. Belić o pravopisima. Gramatička terminologija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Boranić (1947): Dragutin Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska i pedagoška izdanja nakladnog zavoda Hrvatske.

Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika (1942): Beograd: Izdavačko i prometno A. D. Jugoistok.

Petrović (1914): M. Petrović, *Srpski pravopis za srednje škole*, Novi Sad: Štamparija učiteljskog deoničarskog društva „Natošević”.

Pešikan, Jerković, Pižurica (1993): M. Pešikan, J. Jerković, M. Pižurica (prir.), *Pravopis srpskoga jezika. I. Pravila i njihovi odnosi. II. Rečnik uz pravopis*, Novi Sad: Matica srpska.

Pešikan, Jerković, Pižurica (2014): M. Pešikan, J. Jerković, M. Pižurica, *Pravopis srpskoga jezika*, Novi Sad: Matica srpska.

Stevanović, Jonke (1960): M. Stevanović, Lj. Jonke, *Pravopis srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska, Zagreb: Matica hrvatska.

ЛИТЕРАТУРА

Brborić (2005): V. Brborić, Neke terminološke dileme kod srpske interpunkcije, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 34/3, 253–262.

Brborić (2009): V. Brborić, O kombinovanim i udvojenim interpunkcijskim znacima i terminima pomoću kojih se označavaju, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 38/3, 91–101.

Brborić (2012): V. Brborić, Tvorba reči i pravopis – pisanje složenih determinativnih formacija sa prvom stranom komponentom, u: R. Dragičević (ur.), *Tvorba reči i njeni resursi u slovenskim jezicima*, Beograd: Filološki fakultet, 485–496.

Dešić (1997): M. Dešić, Srpski pravopis od Vuka do danas (referat na XIII saboru učitelja Srbije u Leskovcu), *Učitelj*, XV/57–58, 119–122.

Dešić (1998): M. Dešić, Pravopis i škola, *K novoj pismenosti*, Beograd: Naučna knjiga, 30–32.

Ivić i dr. (2004): P. Ivić, I. Klajn, M. Pešikan, B. Brborić, *Srpski jezički priručnik*, Beograd: Beogradska knjiga.

Klikovac (2011): D. Klikovac, O obradi interpunkcije u starom i novom izdanju *Pravopisa srpskoga jezika*, *Književnost i jezik*, LVIII/3–4, 229–248.

Kovačević (2011): M. Kovačević, O novom Matičinom Pravopisu i povodom njega, *Nova zora*, br. 30, Bileća – Gacko: Srpsko prosvjetno i kulturno društvo „Prosvjeta”, 92–100.

Kovačević (2018): M. Kovačević, *Borba za ćirilicu i srpski jezik*, Višegrad, Andrić-grad: Andrićev institut; Beograd: Belpak.

Kovačević, Šćepanović (2011): M. Kovačević, M. Šćepanović, *Srpski jezik u vrtlogu politike*, Nikšić: Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori.

Mladenović (1974): A. Mladenović, Nad Daničićevim „Ratom za srpski jezik i pravopis”, *Južnoslovenski filolog*, XXXI, 1–21.

Nedić (1894): Lj. Nedić, *O jeziku i pravopisu: O pravopisu i interpunkciji (predlog književnoumjeničkoj zajednici, podnesen 8. aprila 1894)*, Beograd: Alma 2008.

Pešikan (1970): M. Pešikan, *Naš književni jezik na sto godina poslije Vuka*, Beograd: Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost SR Srbije.

Prčić (2005): T. Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj

Prčić (2007): T. Prčić, O pravopisu i opravopismenjavanju, *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 50, 691–695.

Ristić (2006): S. Ristić, *Raslojenost leksike srpskog jezika i leksička norma*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU.

Simić (1991): R. Simić, *Srpskohrvatski pravopis – normativistička ispitivanja o ortografiji i ortoepiji*, Beograd: Naučna knjiga.

Simić (1994): R. Simić, *Pravopis srpskoga jezika – normativistička i kodifikološka ispitivanja*, Nikšić: Unireks, Zemun: Aktuel.

Simić (2013): R. Simić, Razmišljanja o racionalizaciji srpskog pravopisa, u: M. Kovačević (ur.), *Nauka i tradicija, Filološke nauke: zbornik radova sa naučnog skupa*, Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet, 29–39.

Stanojčić, Popović, Micić (1989): Ž. Stanojčić, Lj. Popović, S. Micić, *Savremeni srpskohrvatski jezik i kultura izražavanja*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Stevanović (2015): J. Stevanović, Obrada interpunkcije u pravopisima srpskog jezika, u: M. Kovačević (ur.), *Srpski jezik, književnost, umetnost*, Zbornik radova sa IX međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (24–25. X 2014), knjiga I, *Srpski jezik – od Vuka do danas*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 369–381.

Stevanović (1981): M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma) I: Uvod, Fonetika, Morfologija*, Beograd: Naučna knjiga.

Subotić, Sredojević, Bjelaković (2012): Lj. Subotić, D. Sredojević, I. Bjelaković, *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Čutura, Maksimović, Janjić (2009): I. Čutura, J. Maksimović, M. Janjić, Test osnovne pismenosti u selekciji studenata – budućih učitelja, u: M. Matti (ur.), *Unapređenje obrazovanja učitelja i nastavnika: od selekcije do prakse*, Jagodina: Pedagoški fakultet, 337–348.

Čutura (2013): I. Čutura, Pravopisna norma kao (nestabilni) regulator razlikovanja priloga i predložko-imeničkih konstrukcija, u: M. Kovačević (ur.), *Tradicija i inovacije u savremenom srpskom jeziku*, knjiga I, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 73–82.

Šipka (2000): M. Šipka, O srpskoj pravopisnoj terminologiji, *Južnoslovenski filolog*, LVI/3–4, 1411–1418.

Šipka (2011): M. Šipka, Stanje i problemi srpskog pravopisa u svjetlu aktuelne političke i lingvističke situacije, u: M. Kovačević (ur.), *Nauka i politika, Filološke nauke:*

zbornik radova sa naučnog skupa, Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet, 109–122.

Šunjevarić (2020): Đ. Šunjevarić, Složeni pridevi u Maretićevom prevodu Homerovog speva *Ilijada*, *Godišnjak za srpski jezik*, XXXI/18, 103–115.

Jelena M. Stevanović

Institute for Educational Research
Belgrade

Jadranka Ž. Milošević

Institute for Improvement of Education
Belgrade

Emilija N. Lazarević

Institute for Educational Research
Belgrade

OPEN AND CLOSED COMPOUND WORDS IN SERBIAN ORTHOGRAPHY: DIACHRONIC APPROACH

Summary: The main goal of the paper is to determine the differences related to one of the most complex areas of Serbian orthography – open and closed compound words – explored from the diachronic perspective, that is, our goal is to examine what formal and semantic criteria authors/editors of orthography handbooks followed when it comes to writing compounds, semi-compounds, and syntagms. The corpus consists of the following: *Srpski pravopis* [Serbian Orthography] (1914); *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* [Orthography of the Serbo-Croatian Literary Language] (1923); *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* [Orthographic Handbook for all Primary, Secondary, and Vocational Schools of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes] (1929); *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika* [New Orthographic Handbook of the Serbian Literary Language] (1942); *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika* [Orthography of the Serbo-Croatian Literary Language] (1960); *Pravopis srpskoga jezika* [Orthography of the Serbian Language] (1993); and *Pravopis srpskoga jezika* [Orthography of the Serbian Language] (2014). The selection of the corpus is based on the fact that over a century (1914–2014) the editors of orthography handbooks did not always consistently adhere to the traditional rules of writing Serbian open and close compound words, and that inevitable changes in the language imposed new orthographic rules to be applied in this area. This paper explores the extent to which the differences are visible, as well as the segments of writing open and closed compound words that have changed the most.

Keywords: orthography, Serbian language, open and closed compound words, handbooks of orthography, diachrony.